

ԼԻԼԻԹ ՏԵՐ-ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԱՐՈՒՍ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿՐՈՂԻ
ԱՐՏԱՑՈԼՈՒՄԸ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԷՊՈՍԻ «ՄԵԾ ՄՀԵՐ» ՃՅՈՒՂՈՒՄ

DOI: 10.24234/journalforarmenianstudies.v2i65.105

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հայկական էպոսը ժողովրդի ընդհանրական մտածողության ու արժեքային համակարգի համահավաք ամբողջությունն է, որը, անցնելով տարածության ու ժամանակի մեջ, գտվել է այն ամենից, ինչը խորթ է եղել ժողովրդի հոգուն ու մտածողությանը՝ պահպանելով միայն այն, ինչը ճշմարիտ, արժեքավոր ու հարազատ է եղել նրան, ինչը հավիտենական արժեք է այլևս: Հայ ժողովրդի համար կարևոր բարոյական այդ սկզբունքների հիմքում քրիստոնեական արժեքներն են, որոնք, դարերի ընթացքում բյուրեղանալով, մեզ են հասել որպես կայուն ու կոռ մի համակարգ: Քրիստոնեական արժեհամակարգի այդ տարրերը դրսևորվել են հայկական ամբողջ դյուցազնավեպի բովանդակային կտավում, այդ թվում՝ «Մեծ Մհեր» ճյուղում՝ բացահայտելով, որ հայ ժողովուրդը, լինելով քրիստոնեությունն առաջինը որպես պետական կրոն ընդունած ժողովուրդ, նախևառաջ կրողն է եղել քրիստոնեական հավատքի և արժեհամակարգի:

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. հայկական էպոս, քրիստոնեական արժեհամակարգ, հայի քրիստոնեական ինքնություն, հավատացյալ ժողովուրդ, հայ դյուցազունների պետականամետ մտածողություն, ինքնութենական հարցերի մանրակրկիտ քննություն դպրոցում:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ստեղծված լինելով 8–10–րդ դարերում՝ հայկական էպոսի արմատները հասնում են հազարամյակների խորքը՝ իրենց մեջ խտացնելով տարբեր

Ժամանակահատվածներ և մշակութային շերտեր: Էպոսը տեղեկությունների անսպառ աղբյուր է ժողովրդի ապրելակերպի, ընտանիքի, ընտանեկան փոխհարաբերությունների, կրոնի, ծիսակարգերի և հավատալիքների մասին: Դա գուցե տարերայնորեն ծագած, բայց դարերի ընթացքում մշակված որոշակի համակարգ է, որն ապահովում է այդ իսկ հանրության ինքնության, պատմական նկարագրի, հիշողության ու բարոյական կերպարի պահպանումը:

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Կիրառված են պրոբլեմային-վերլուծական և համեմատական-գուգադրական մեթոդները:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

«Հայկական էպոսը հայ ցեղի ապրած կյանքի և հոգեկան կարողությունների հոյակապ գանձարանն է ու իր մեծության անհերքելի վկայությունն աշխարհի առջև»:

Հ. Թումանյան

Հայ ժողովրդի՝ դարերի ընթացքում ստեղծած «գանձերն անգին» (Թումանյան Հ., 1995) մեր մշակույթի անկապտելի մասն են կազմում: Խոսքն առաջին հերթին մեր դուրսագնեցությանն է վերաբերում, որ կոչվում է «Մասնա ծոեր», «Մասնա տուն», «Ջոջանց տուն», «Մասունցի Դավիթ»... Ստեղծված լինելով 8–10–րդ դարերում՝ հայկական էպոսի արմատները հասնում են հազարամյակների խորքը՝ իրենց մեջ խտացնելով տարբեր ժամանակահատվածներ և մշակութային շերտեր: Էպոսը տեղեկությունների անսպառ աղբյուր է ժողովրդի ապրելակերպի, ընտանիքի, ներընտանեկան և հասարակական փոխհարաբերությունների, կրոնի, ծիսակարգերի և հավատալիքների մասին: Ազգային դուրսագնեցության մեջ արտացոլված են տվյալ ազգի հանրության բարու և չարի պատկերացումները, գովելի և պարսավելի վարքագիծը: Դա գուցե տարերայնորեն ծագած, բայց դարերի ընթացքում մշակված որոշակի համակարգ է, որն ապահովում է այդ իսկ հանրության ինքնության, պատմական նկարագրի, հիշողության ու բարոյական

կերպարի պահպանումը:

Հ. Թումանյանը գրում է. «Ահա հայ ժողովուրդը՝ խտացված իր ազգային էպոսում՝ «Սասունցի Դավիթում» (Թումանյան Հ., 1995): Թումանյանը էպոսը դիտում է որպես հնագույն ժամանակներից՝ Հայկ Նահապետից սկսած՝ ժողովրդի մտածումների, ձգտումների, երազանքների արտահայտություն: Երկար դարեր բանահյուսությունն է եղել ժողովրդական մտքի միակ ասպարեզը: Հազարամյակների ընթացքում ժողովուրդն է սերնդից սերունդ մշակել Դավթի կերպարը, նրա մեջ դրել իր լավագույն զգացումները, ձգտումները, իդեներն ու նպատակները: Այս տեսանկյունից ազգային էպոսը կամ դյուցազնավեպը ժողովրդի մտածողության զարմանալի բյուրեղացում է: Անշուշտ, էպոսը ունեցել է իր բանավոր տարբերակները, որոնցում բնականաբար, կան որոշակի տարբերություններ, սակայն հստակ է, որ այն ժողովրդի ընդհանրական մտածողության ու արժեքային համակարգի համահավաք ամբողջությունն է, որը, բերնեբերան անցնելով տարածության ու ժամանակի մեջ, գտվել է այն ամենից, ինչը խորթ է եղել ժողովրդի հոգուն ու մտածողությանը՝ պահպանելով միայն այն, ինչը ճշմարիտ, արժեքավոր ու հարազատ է եղել նրան, և ինչը հավիտենական արժեք է այլևս:

Հայ ժողովրդի համար կարևոր բարոյական այդ սկզբունքների հիմքում քրիստոնեական արժեքներն են, որոնք, դարերի ընթացքում բյուրեղանալով, մեզ են հասել՝ որպես կայուն ու կուռ մի համակարգ: Սույն աշխատանքում փորձ է արվելու անդրադառնալ քրիստոնեական արժեհամակարգի այդ տարրերի արտահայտմանը հայկական դյուցազնավեպի «Մեծ Մհեր» ճյուղում:

«Ընդհանրապես «Սասնա ծռեր» էպոսի գրեթե բոլոր պատումներում կարելի է հանդիպել էպոսի տարածման ու շրջանառության ժողովրդական միջավայրի քրիստոնեական աշխարհայացքին բնորոշ հավատալիքների, պաշտամունքային տարրերի: Քրիստոնեական հավատալիքներն էպոսում արտահայտվում են աստվածաշնչային, պարականոն գրքերի կերպարների, դրանց հետ կապված մոտիվների ու սյուժեների առկայությամբ, եկեղեցական տարբեր տոների ու ծեսերի հիշատակությամբ, քրիստոնեական աղոթքների ուղղակի կամ ժողովրդական

մշակման ենթարկված հատվածների կիրառումներով» (Համբարձումյան Հ., 2018):

Մ.Աբեղյանը նկատել է, որ մասնավորապես Դավթի՝ կրակով փորձության մոտիվը զուգահեռվում է Մովսես Մարգարեի մանկական արարքների մոտիվներին: Դավթի կամ Փոքր Մհերի գայթակղության մոտիվը նմանեցվում է Հովսեփ Գեղեցիկի մասին համապատասխան հատվածին, իսկ Դավթի և Մըսրա Մելիքի մենամարտը Դավթի և Գողիարի մոտիվն է (Աբեղյան Մ., 1966):

Եթե էպոսի առաջին ճյուղում, ըստ մասնագետների, ժողովրդի գիտակցության մեջ անցում է կատարվում տոտեմական-դիցաբանական-հեթանոսականից դեպի մենաստվածություն և քրիստոնեություն, ապա «Մեծ Մհեր» ճյուղում քրիստոնեական արժեքները միահյուսված են հերոսների և ժողովրդի կյանքին, ընդգրկված են ժողովրդի ու երկրի համար շրջադարձային դեպքերի լուծմանն ուղղված որոշումներում, որոնք կայացվում են հենց այդ արժեքների հիման վրա:

Այսպես, հեթանոսությունն ու քրիստոնեությունը միահյուսված են հանդես գալիս արդեն դյուցազունների «ծննդյան-դյուցազնացման» դրվագում. ջրում՝ Ծովի հատակին, Սանասարը տեսնում է մի եկեղեցի, ներս է մտնում ու քնում այնտեղ: Երագում նրան հայտնվում է Մարիամ Աստվածածինը.

Մայր Աստվածածին էկավ էրագ ասաց.

Հե՛յ, Սանասար, էլի վե՛ր:

Խաչ Պատերազմին կո՛ւ էստեղ է.

Էլի՛, յոթ ծունր, աղոթք առջև արա.

Արժան ըլնիս, քեզ կը հասնի,

Դնես վեր քո աջ թևին, որ դարբ չառնի:

Ծովային ձին, Քուռկիկ Ջալալին,

Էնտեղ թամքած, սանձըն բերան զարկած,

Էրկնուց իջած Թուր Կեծակին վերան կախած.

Թե արժան ես, կ'առնես, կը հեծնես (Մասունցի Դավիթ, 1961):

Աստվածածինն է դյուցազունին հայտնում բոլոր զենքերի ու զրահների մասին՝ ոտքից մինչև գլուխ, որոնք Երկնքից նրան պիտի տրվեն, այն ուժի ու քաջության մասին, որ նրան պիտի շնորհվեն, եթե արժանի դառնա: Իսկ արժանի

դարձավ՝ «յոթ ծունր աղոթք անելով», այսինքն՝ Աստծուն երկրպագելուց, իր հավատարմությունն ու հնազանդությունը նրան խոստովանելուց հետո:

Հրեշտակները ըզխաջ Պատերազմին

Դրին վեր աջ թևին,

Որ դարբ չառնի Սանասարին (Սասունցի Դավիթ, 1961):

Սանասարին են հանձնվում նաև հրեղեն ձին՝ Քուռկիկ Ջալալին, Կեծական Թուրը, իր հաղթության ասպագենը, որի հիմքում դրված է արժանի լինելու դեպքում Աստծո հովանավորությունն ու պաշտպանությունը: Ու գնաց՝ «հասնի իր մուրազին». Սասնա դյուցազունների ձեռքով և, փաստորեն, Աստծո օրհնությամբ կառուցվեց հայի երազանքի երկիրը, որտեղ թագավորեցին արդարության ու ճշմարտության օրենքները. եղբայրները հավատարիմ մնացին Աստծուն, նրա աշխարհակարգին ու օրենքներին և արժանիորեն կրեցին իրենց հաղթության ասպագենը:

Քրիստոնեական հավատքի ցայտուն դրսևորումն է Սասնա դյուցազունների թևի վրայի եղած խաչը, որը, նայած հանգամանքների, գունափոխվում է: Անշուշտ, այս առհավատյաները սերնդեսերունդ փոխանցվում են հերոսներին: Սանասարից հետո դրանց պատվով կրողն է դառնում Մեծ Մհերը:

Սանասարի որդին մեծանում և ուժեղանում էր ժամ առ ժամ: Ուսանելու համար «Էնոր վանք-վարժարան դրին»: Այս փոքրիկ թվացող մանրամասնը խոսում է Մհերի դաստիարակության բովանդակության մասին: Դյուցազնական ուժից բացի, հայ դյուցազունը պիտի ունենար նաև կրթություն և հավատք՝ աստվածճանաչողություն: Այս տեսանկյունից էլ Մհերը եղավ իր հավատավոր նախնիների՝ Գագիկ թագավորի, Ծովինարի, Սանասարի ու Բաղդասարի արժանի ժառանգը:

Մհերն ապրում էր իր ժողովրդի հոգսերով, հոգ տանում իր երկրի և ժողովրդի մասին: Դյուցազնական ուժը, հայրենասիրությունը, ազատասիրությունը Մեծ Մհերին բերեցին անհաղթ հերոսի համբավ:

Հայկական էպոսի հետաքրքրական առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ նրա դյուցազունները թշնամու դեմ մենակ են դուրս գալիս: Մյուս ժողովուրդների

Էպոսների հերոսները, որպես կանոն, զորախմբով են կռվի գնում: Մեծ Մհերի կերպարը ներկայացնելու համար խիստ բնութագրական է առյուծին պատռելու-
 ձևելու տեսարանը: Նախ՝ բացահայտվում է Մհերի հոգատարությունն ու
 պատասխանատվությունը սեփական ժողովրդի նկատմամբ, և երկրորդ՝ Մեծ
 Մհերը՝ որպես խիզախ առաջնորդ, ինքն է լուծում իր երկիրը առյուծից ազատելու
 խնդիրը: Նա անմիջապես շտապում է Հալեպից եկող ցորենի ճամփան փակած
 առյուծին սպանելու՝ փրկելու սասունցիներին վերահաս սովից: Սակայն Մհերն
 ազնիվ է իր ախոյանի հետ և որոշում է կռվել հավասարը հավասարին սկզբունքով՝
 առանց ասպազենի և մենակ, ինչպես առյուծորդին առյուծորդու դեմ:

Դարձավ, ասաց.- Առյուծի մեր

Աստված կանչեց՝ ծնավ էնոր.

Իմ մե՛րն էլ ինձ, աստված կանչեց, էնպե՛ս ծնավ.

Ես իմ ասպապը տի հանեմ,

Կռուշտի՛ կպնեմ առյուծի հետ (Սասունցի Դավիթ, 1961):

.....

Մհեր մենակ գնաց:

Գնաց, ինք ու առյուծ առան իրար:

Մհեր կանչեց.— Հացն ու գինին, տեր կենդանին:

Կանչեց, մի ձեռ թալեց էդ առյուծի վերի՛ ծնոտ,

Մյուս ձեռ թալեց ներքի՛ ծնոտ,

Ճղեց էդ առյուծ մեջտեղեն,

Արե՛ց էնոր էրկու կտոր:

Մեկ դրեց ճամփու էս դին, մեկ էլ՝ էն դին (Սասունցի Դավիթ,

1961):

Այս ազնվական հատկանիշների դրսևորումից բացի, քրիստոնեական ևս մի
 դրոշմ կարելի է առանձնցնել այս դրվագում: Թեև «*հաց ու գինի*» արտահայտությունն
 ունի դեռևս նախաքրիստոնեական խորհուրդ, և հացն ու գինին համարվում էին
 ֆիզիկական գոյությունը պահպանելու լավագույն միջոցը, այնուամենայնիվ, այս
 բնագրում «Հացն ու գինին՝ Տեր կենդանին» արտահայտությունն արդեն

առավելապես քրիստոնեական արժեք ունի՝ որպես Քրիստոսի մարմին և արյուն, որպես նոր ուխտի նշան, որը Քրիստոս հաստատեց խորհրդավոր ընթրիքի ժամանակ: Ընդ որում՝ այդ արտահայտությանը էպոսում հանդիպում ենք բազմաթիվ տեղերում և տարբեր ճյուղերում. դյուցազուններն այն ասում են, երբ, օրինակ, կռվի գնալիս Տիրոջ օգնությանն են դիմում:

Սակայն դյուցազուններն էլ մարդիկ են, և նրանց բնորոշ է նաև սովորական մարդկանց պես սխալվելը՝ հային բնորոշ իրենց շիտակության ու պարզության պատճառով խաբվելով և ոչ հեռատես քայլեր կատարելով՝ ճշմարիտ ճանապարհից շեղվելը և դրանով ընտանիքն ու երկիրը կործանման վտանգի առաջ կանգնեցնելը: Ահա այսպես Միերը խոտորվում է ճշմարիտ ճանապարհից՝ խաբվելով նախ՝ խորամանկ ու հեռատես Մելիքից՝ եղբայրանալով նրա հետ և խոստանալով մենակ չթողնել նրա կնոջը, ապա նաև Իսմիլ Խաթունից: Իհարկե, Միերը մի կողմից գիտակցում էր, որ Մելիքին տված երդումը խախտելով՝ պատիժ պիտի կրի, սակայն մյուս կողմից՝ թերևս նաև հպարտության ու եսասիրության պատճառով հրաժարվում է ունկն դնել իր կնոջը՝ Արմաղանին, այլև եղբորը՝ Ձենով Հովանին, որոնք ամեն կերպ փորձում էին բացել նրա աչքերը և հետ պահել ընտանիքի և հայրենիքի նկատմամբ դավաճանություն հանդիսացող ուխտն ի կատար ածելուց:

- *Ինչի՞նչ էրթա,*

Մելքի կնիկ խորամանկ է,

Էն մեր դուշմանի կնիկն է,

Քեզի կը խաբե:

Մ'երթա,

Քեզի տղա չկա - դու կաց քո տուն,

Աստված բալքի քեզ տըղա մի տա (Սասունցի Դավիթ, 1961), -

ասում է Ձենով Հովանը:

Գուցե դեռևս այդ պահին հանուն ընտանիքի սրբության և հայրենիքի գոյատևման արված երդման դրժումը չպատժվե՞ր Տիրոջ կողմից: Բայց Միերը չի լսում կնոջը, ինչպես նաև գուրգով հարվածում է եղբորը և գնում՝ պարզապես անհեռատես քայլը խորացնելով ընտանիքի և հայրենիքի դեմ դավաճանությամբ:

- Հովա՛ն, իմ մե՛ծ ախպեր, վե՛ր էլի, վե՛ր,

Ես հետ աստծու ուխտ եմ արեր:

Թե որ չ'երթամ՝ էդ իմ ուխտի տակ տի մեռնեմ (Սասունցի Դավիթ, 1961):

Եվ որքա՛ն քրիստոնեական է եղբորը ներած Հովանի օրհնանքը. նա տեսնում էր ապագան, գիտակցում վտանգը, բայց օրհնում է, որ եղբայրն անփորձանք լինի:

- Հոյ, հո՛յ, Մհեր, դու որ տ'երթաս՝

Չոր ճամփաներ թող քո առաջ կանաչ դառնան,

Քո թշնամու ձեռք վեր քեզի չբարձրանա (Սասունցի Դավիթ, 1961):

Այսպես է խրատում Ավետարանը. <<Այդժամ Պետրոսը, մոտենալով նրան ասաց. «Տե՛ր, եթե եղբայրս իմ դեմ մեղանչի, քանի՞ անգամ նրան ներեմ՝ մինչև յո՞թ անգամ»: Հիսուս նրան ասաց. «Քեզ չեմ ասում՝ մինչև յոթ անգամ, այլ մինչև յոթանասուն անգամ յոթ»>> (Աստվածաշունչ մատյան , 2018) :

Յոթ տարի Մըսրում մնալուց և Իսմիլ խաթունին ու Մըսրին ժառանգ պարզեցուց, ապա նոր Իսմիլի քաղաքական հեռահար նպատակներն ու նենգությունը հասկանալուց հետո միայն նա վերադառնում է Սասուն:

Եվ այնուամենայնիվ, պետք է կարևորել թեկուզ ուշացումով, բայց Մհերի պետականամետ մտածողություն ունենալու և երկրի համար պատասխանատվություն կրելու հանգամանքը. երբ Մհերը լսում է, թե ինչպե՛ս է Իսմիլ Խաթունը դեռ օրորոցում թշնամանք սերմանում իր որդու մեջ հայի նկատմամբ, հանկարծ հասկանում է, որ իր ժողովրդին ու երկրին վտանգ է սպառնում, և վերադառնում է Սասուն:

Մհերի կինը՝ Արմաղանը, ուխտ էր արել քառասուն տարի հեռու մնալ ամուսնուց: Բայց այստեղ կարևոր դեր են կատարում Ձենով Հովանը, որ իշխաններին ու վարդապետներին կանչում է խորհրդի. նրանք են համոզում Արմաղանին «երթմնակոտոր» լինել, այսինքն՝ Աստծուն տված երդումը դրժել: Նրանք առաջնորդվում են քաղաքական և ազգային առաջնահերթ շահով. Մհերից հետո Սասունը պետք է ունենար ժառանգ և պաշտպան, այլապես երկիրը՝ մեր այսօրվա ընկալմամբ՝ պետությունը, կկործանվեր: Ե՛վ Մհերը, և՛ Արմաղանը գիտակցում են, որ ուխտի խախտման համար թանկ պիտի վճարեն, և իրենք պետք

է կյանքով հատուցեն: Եվ, այնուամենայնիվ, գիտակցաբար գնում են այդ ինքնագոհաբերությանը: *«Ճշմարիտ, ճշմարիտ եմ ասում ձեզ. եթե ցորենի հատիկը հողի մեջ ընկնի ու չմեռնի, միայն հատիկն ինքը կմնա, իսկ եթե մեռնի, շատ արդյունք կտա: Ով սիրում է իր անձը, կորցնելու է այն, իսկ ով այս աշխարհում իր անձն ատում է, հավիտենական կյանքի համար է պահելու այն» (Աստվածաշունչ մատյան, 2018):*

Այս հանգամանքը նաև փաստում է եկեղեցու՝ երկիրը, պետությունը պահելու հայրենասիրական կարևոր դիրքորոշումը և այն հանգամանքը, որ հայ ժողովուրդը իր պատմության խորքից իր սերունդներին հորդորում է պետությունն ու եկեղեցին միասնական պահել:

Վարդապետներ ու իշխաններ ասին.

-Օրհնա՛ճ, օրենքն ի ձեռ վարդապետաց.

Քառսուն տարին բերենք անենք քառսուն ամիս,

Քառսուն ամիս բերենք անենք քառսուն շաբաթ,

Քառսուն շաբաթ բերենք անենք քառսուն օր,

Քառսուն օր էլ բերենք անենք քառսուն սհաթ:

Ծուռ տերտեր մ' էլ կար՝ ասաց.

- Քառսուն սհաթ բերենք անենք մրկա:

Վարդապետ մ' էլ պահպանի՜չ մի ասաց.

Ասաց. - Աստված ձեզ թողություն շնորհե:

Էլեք, գացեք, Էդեք Էրիկ-կընկկ (Մասունցի Դավիթ, 1961):

Եվ այսպես, 40 տարին դարձրին էս սհաթ, որպեսզի *«Չը հանգչի հայու ճրագ»:* Ժողովուրդը կարևորել է նաև հայ կնոջ՝ որպես քրիստոնեական բարոյականությունը պահող, ընտանեկան արժեքները հարգող կերպարը: Արմաղանը նախազգուշացնում է, որ Միերը չգնա, որ դա հղի է վտանգներով, և Միերը խաբվելու է, բայց Միերն իր պարզամտությամբ չի լսում նրան: Միայն հետո, հասկանալով, ասում է. *«Տեսա՞ ը, իմ կընկա խոսք Էլավ» (Մասունցի Դավիթ, 1961):* Սակայն երդումը դրժելու համար նրանք պետք է պատժվեին:

Միեր ասաց.—Աստված թող մեկ տըղա տա մեզ,

Էրթա Մելիքի օձիք բռնի,

Թող չը հանգչի Սասնա ճրագ,

Աստըծու գառ, գել չի՛ ուտի (Սասունցի Դավիթ, 1961):

«Սա է իմ պատվիրանը, որ սիրեք միմյանց, ինչպես ես ձեզ սիրեցի: Ոչ ոք ավելի մեծ սեր չունի, քան նա, ով իր կյանքն է տալիս իր բարեկամների համար» (Աստվածաշունչ մատյան, (2018): Կարծում եմ, որ քրիստոնեական այս հորդորի ճշմարիտ դրսևորումն է Արմաղանի խոնարհությունը՝ սեփական անձը ժողովրդի և հայրենիքի համար զոհաբերելու որոշումը: Այո, մարդը պետք է պատասխան տա իր արարքների համար՝ իր սխալների և Աստծուն տված խոստումների՝ երդումի դրժման համար, սակայն դա «ընդունելի» է, եթե կատարվում է հանուն հայրենիքի փրկության, եթե դա անձնագոհություն է, ինքնագոհաբերություն: Արմաղանը և Միերը պատժվում են երդմնազանց լինելու համար: Այն է՝ տղա ունենալուց հետո մահանում են, սակայն իրենց կյանքերով փրկագնում են հայրենիքը:

Մինչ Դավթի ծնվելը, Առյուծաձև Միերը Սասնա սարերում այգիներ է տնկում, ապա՝ *«Աստծու ստեղծած ամեն անասուններ, հավքեր մեջ էն բախչի դրեց, շուրջը պարիսպ քաշեց: Էդ տեղի անուն դրեց Ծովասար» (Սասունցի Դավիթ, 1961):*

Մեծ Միերը կառուցում է նաև եկեղեցի՝ ի նշան երախտագիտության՝ շնորհակալություն հայտնելով Աստծուն ողորմածության՝ իրեն որդի պարգևելու և Սասունը փրկելու համար:

Ծովասարեն էրկու սհաթի չափ գատն

Գնաց խորոտ վանք մի շինեց,

Վանքի անուն դրեց Մարութա բարձր Աստվածածին:

Էլավ, էտա վանքում շատ անգյալներ բերեց.

Էլավ բերեց կուրեր, էլավ բերեց կաղեր,

Կանչեց բերեց տերտեր, վարդապետներ,

Թողեց էդտեղ, էդ բան պրծավ,

Իջավ Սասնա քաղաք (Սասունցի Դավիթ, 1961):

Էական մի հանգամանք էլ նկատվում է այս հատվածում, որ քրիստոնյայի հավատքի կարևոր դրսևորումներից է՝ Միերի աստվածահաճո վարքը՝ մի կողմից՝

«տերտերներ և վարդապետներ» եկեղեցի բերելը, որպեսզի հավատքը ժողովրդի մեջ ապրի գործող եկեղեցու շնորհիվ՝ ժողովրդի փրկության առհավտյան դառնալով, մյուս կողմից՝ կույրերին ու կաղերին՝ անկյալ մարդկանց օգնելը՝ ողորմություն անելը: Սրանք ոչ միայն երախտագիտության, այլև ապաշխարության ձգտումներ են:

Աստծո ներկայությունը հայ ժողովրդի կյանքում շատ աննկատ ամենուր է դրսևորվում էպոսում, և ժողովրդի հավատքի վկայությունները բնականորեն հյուսված են ոչ միայն դուցազունների, այլև մյուս կերպարների ու ժողովրդի կյանքի իրադարձություններին, խոսքին, վարքագծին, դրանց մեկնաբանություններին...

Մեր էպոսը մարդկության ստեղծած ամենահանճարեղ գեղարվեստական գործերից է: Նրա մեջ ամփոփված գաղափարները կենսունակ են հավիտյան և բացահայտում են հայի ինքնությունը, այդ թվում՝ քրիստոնեական ինքնությունը. հայը այն ազգը չէ սոսկ, որն առաջինն է ընդունել քրիստոնեությունը, այլ այն ազգը, որ կրողն է եղել այդ արժեհամակարգի՝ քրիստոնեական բարոյականության ու գաղափարախոսության. հավատքը շաղախված է եղել ժողովրդի մտածողությանն ու կյանքին: Ահա թե ինչո՞ւ հայկական էպոսը ինքնութենական հարցերի ուսումնասիրման ավելի լայն ու խորը ուսուցման կարիք ունի արդի դպրոցում:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայկական ժողովրդական էպոսը մարդկության ստեղծած ամենահանճարեղ գեղարվեստական գործերից է: Նրա մեջ ամփոփված գաղափարները կենսունակ են հավիտյան և բացահայտում են հայի ինքնությունը, այդ թվում՝ քրիստոնեական ինքնությունը. հայ ժողովուրդը կրողն է եղել քրիստոնեական բարոյականության ու գաղափարախոսության. հավատքը շաղախված է եղել ժողովրդի մտածողությանն ու կյանքին: Ուստի գոյաբանական խնդիրների լուծման հեռահար ծրագիր պետք է մշակել հայկական էպոսի ինքնութենական գաղափարների ուսումնասիրման ավելի լայն ու խոր հնարավորություն ստեղծելու համար արդի հայ դպրոցում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աբեղյան Մ. (1966), Երկեր, հատ.Ա, Երևան, ԳԱ հրատ.:

2. Աստվածաշունչ մատյան (2018), թարգմ.՝ Նոր Արարատ, Երևան, ՀԱԸ:
3. Թումանյան Հ. (1995), Երկերի լիակատար ժողովածու, հատ. 7, Երևան:
4. Համբարձումյան Հ. (2018), Սասնա ծռեր. պատում, մոտիվ, գրքային ավանդույթ, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:
5. Սասունցի Դավիթ (1961), հայկական ժող. էպոս, Երևան, Հայպետհրատ:

REFERENCES

1. Abeghyan M. (1966), Yerker, vol. A, Yerevan, GA ed.
2. Bible (2018), Nor Ararat translation, Yerevan, JSC.
3. Tumanyan H. (1995), The Complete Collection of works, Vol. 7, Yerevan.
4. Hambardzumyan H. (2018), Daredevils of Sassoun. Covering, motif, book tradition, Yerevan, YSU ed.
5. Davit of Sassoun (1961), Armenian folk epic, Yerevan, Haypethrat.

Лилит Тер-Григорян, Арус Айвазян

Отражение армянского народа как хранителя христианской системы ценностей во второй ветви армянского народного эпоса «Мец Мгер»

Заключение

Ключевые слова и выражения: армянский эпос, система христианских ценностей, христианская сущность, верующий народ, государственное мышление армянских богатырей, скрупулезное изучение сущностных черт армянского народа в школе.

Армянский эпос воплощает коллективное сознание и ценности народа, которые, преодолевая пространство и время, были очищены, чтобы сохранить только то, что истинно, ценно и присуще его идентичности. В основе этих моральных принципов лежит христианская система ценностей, которая развивалась на протяжении веков и сформировала стабильную и прочную основу. Эта система заметно отражена во всем армянском эпосе, включая его ветвь «Мец Мгер», показывая, что армянский народ, первым принявший христианство как государственную религию, был основным хранителем этих христианских верований и ценностей.

Бог в эпосе незаметно присутствует во всех областях жизни армянского народа, и свидетельства веры народа вплетены не только в канву событий жизни богатырей и различных героев и всего народа вообще, но появляются так же в их речи, в поведении и толкованиях разных событий.

Армянский эпос один из гениальнейших художественных произведений, созданных человечеством. Обобщенные в нем идеи раскрывают сущностные черты армянского народа: христианская вера была неотделимой частью его мировоззрения и миропонимания. Вот по этому для решения проблем, связанных с воспитанием национального самосознания молодого поколения, необходимо разработать специальную программу для более глубокого и разностороннего изучения армянского эпоса в современной школе.

Lilit Ter-Grigoryan, Arus Ayyazyan

The expression of the armenian people as the carrier of the christian value system in the "Mets Mher" branch of the armenian folk epic

Conclusion

Key words and expressions: *Armenian epic, Christian value system, Christian identity of Armenians, religious people, pro-state thinking of Armenian heroes, thorough examination of identity issues in school.*

The Armenian epic embodies the collective consciousness and values of the people, which, transcending space and time, have been distilled to retain only what is true, valuable, and intrinsic to their identity. At the core of these moral principles lies the Christian value system, which has evolved over centuries to form a stable and enduring foundation. This system is prominently reflected throughout the Armenian epic, including its "Mets Mher" branch, illustrating that the Armenian People, as the earliest adopters of Christianity as a state religion, were the primary custodians of these Christian beliefs and values.

In the Armenian epic, God is subtly present in all aspects of the Armenian people's lives. Their deep faith is reflected not only in the actions and events involving the heroes

and the nation as a whole but also in their speech, behavior, and interpretations of various occurrences. The Armenian epic stands as one of humanity's most brilliant artistic creations, highlighting the essential characteristics of the Armenian people. Their Christian faith is an inseparable part of their worldview and understanding of life. Therefore, to foster national self-awareness in the younger generation, it is important to develop a special program for a deeper and more comprehensive study of the Armenian epic in modern schools.

Լիլիթ Տեր-Գրիգորյան – Բանասիրական գիտ. թեկնածու, Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի Ա.Տեր-Գրիգորյանի անվան մայրենիի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի դոցենտ: Գիտական հետաքրքրությունները՝ հայոց լեզու, հայոց լեզվի դասավանդման մեթոդիկա, քրիստոնեական դաստիարակության հարցեր: Հեղինակ է 50 գրքերի՝ դասագրքերի, ընթերցանության գրքերի, ուսումնաօժանդակ ձեռնարկների (նախադպրոցական, դպրոցական և բուհական) և 25 հոդվածի:

tergrigoryanl@yahoo.com

Արուս Այվազյան - Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի Սկզբնական կրթության ֆակուլտետի տարրական մանկավարժություն և մեթոդիկա բաժնի 4-րդ կուրսի ուսանող:

ayvazyanarus-8@aspu.am

Лилит Тер-Григорян- Доцент кафедры армянского языка и начального обучения им. Ашота Тер-Григоряна Армянского государственного педагогического университета имени Х. Абовяна, кандидат филологических наук. Научные интересы: армянский язык, начальное обучение родному языку, преподавание армянского языка в вузах, вопросы христианского обучения. Автор 50-и книг: учебников, пособий (для дошкольных учреждений, школ и вузов) и 25 статей. tergrigoryanl@yahoo.com

Արս Այվազյան - Студентка 3 курса факультета начального образования по специальности начальная педагогика и методика Армянского государственного педагогического университета имени Х. Абовяна.

ayvazyanarus-8@aspu.am

Lilit Ter-Grigoryan- candidate of philological sciences, associate professor of the chair of mother tongue and its teaching methodology named after A. Ter-Grigoryan of the Armenian State Pedagogical University named after Kh. Abovyan. Scientific interests: Armenian language, Armenian language teaching methodology, issues of Christian education. She is the author of 50 books: textbooks, reading books, educational manuals (preschool, school, and university) and 25 articles. tergrigoryanl@yahoo.com

Arus Ayvazyan - 4rd year student of the Department of Primary Pedagogy and Methodology, Faculty of Primary Education, Armenian State Pedagogical University named after Kh. Abovyan. ayvazyanarus-8@aspu.am